

INTELLECTUAL COMPETENCE: ITS PLACE AND IMPORTANCE IN EDUCATION

Abdalova Sayyara Rustamovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Chirchik State Pedagogical University

Abstract

This article explores the essence of the concept of intellectual potential, its role in the modern educational system, and its significance in shaping the younger generation. The author analyzes methods for developing students' intellectual capabilities within the educational process and addresses existing challenges in this field. Furthermore, the impact of intellectual capital on the socio-economic development of society is substantiated.

Keywords: Intellectual potential, quality of education, human capital, creative thinking, innovative education, cognitive abilities, pedagogical technologies.

Introduction

INTELLEKTUAL SALOHIYAT: TA'LIMDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Abdalova Sayyara Rustamovna

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada intellektual salohiyat tushunchasining mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va yosh avlodni shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Muallif ta'lim jarayonida talabalarning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish usullari va bu jarayondagi mavjud muammolarni tahlil qiladi. Shuningdek, intellektual kapitalning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ta'siri asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual salohiyat, ta'lim sifati, inson kapitali, kreativ fikrlash, innovatsion ta'lim, kognitiv qobiliyat, pedagogik texnologiyalar.

Kirish

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy yuksalishini belgilab beruvchi asosiy omil sifatida intellektual salohiyat maydonga chiqmoqda. Globallashuv jarayonlari shiddat bilan kechayotgan, axborot oqimi geometrik progressiya darajasida o'sib borayotgan XXI asrda mamlakatlarning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi nafaqat tabiiy resurslar yoki moddiy boyliklar, balki birinchi navbatda yuqori malakali, kreativ va intellektual rivojlangan kadrlar bilan belgilanmoqda. Shu boisdan ham, zamonaviy pedagogika va ta'lim psixologiyasi oldida turgan eng dolzarb vazifa - bu shaxsning intellektual salohiyatini to'laqonli yuzaga chiqarish uchun qulay muhit yaratishdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek: "Biz o'z oldimizga Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug'vor maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi avlod kadrlarini, eng avvalo, intellektual salohiyati yuqori bo'lgan shaxslarni tarbiyalashimiz zarur" [1].

Ushbu strategik maqsad ta'lim tizimining mazmun-mohiyatini tubdan isloh qilishni, ta'lim jarayonini shunchaki axborot uzatish tizimidan - fikrlashga, tahlil qilishga va innovatsion yechimlar topishga yo'naltirilgan tizimga aylantirishni taqozo etadi.

Intellektual salohiyat - bu shaxsning bilimlarni egallash, ularni qayta ishlash va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatigina emas, balki insonning aqliy imkoniyatlari, kognitiv ko'nikmalari, ijodiy izlanishlari va ma'naviy-axloqiy qarashlarining yaxlit sintezidir. Ta'lim tizimida ushbu tushuncha nafaqat ta'lim oluvchining o'zlashtirish ko'rsatkichlari, balki uning mustaqil qaror qabul qila olishi, tanqidiy fikrlashi va nostandart vaziyatlarda to'g'ri yo'l topa olishi bilan baholanadi [2].

Hozirgi kunda ta'lim sohasidagi muammolardan biri shundaki, aksariyat hollarda o'qitish jarayoni faqat faktologik bilimlarni yod olishga yo'naltirilgan bo'lib qolmoqda. Bu esa talaba yoki o'quvchining intellektual salohiyatini cheklab, uni "tirik ensiklopediya"ga aylantirib qo'yadi, biroq unda ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirmaydi. Vaholanki, zamonaviy mehnat bozori "tayyor bilim sohibi"dan ko'ra, "yangi bilim yarata oladigan" mutaxassisga muhtojdir.

Adabiyotlar tahlili

Intellectual salohiyat fenomeni uzoq yillardan beri psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va iqtisodiyot fanlarining kesishuvida o'rganib kelinmoqda. Ushbu tushunchani ilmiy jihatdan asoslashda, avvalo, "intellekt" tushunchasiga berilgan ta'riflarga to'xtalib o'tish lozim.

G'arb psixologiya maktabi vakillaridan biri Govard Gardner o'zining "Ko'p qirrali intellekt" nazariyasida ta'kidlashicha, intellekt faqatgina mantiqiy yoki lingvistik qobiliyat bilan cheklanmaydi. U intellektning sakkizta turini (musiqiy, vizual-fazoviy, kinestik, shaxslararo va h.k.) ajratib ko'rsatadi. Bu esa ta'lim tizimida har bir o'quvchining o'ziga xos intellektual salohiyati mavjudligini va uni individual yondashuv asosida rivojlantirish zarurligini ilmiy jihatdan isbotlaydi [3].

Shuningdek, Robert Sternberg intellektning "triarkik nazariyasi"ni ilgari surib, uni uchta tarkibiy qismga ajratadi: analitik intellekt - muammolarni yechish va akademik o'zlashtirish; kreativ intellekt - yangi g'oyalarni o'ylab topish va kashfiyotchilik; amaliy intellekt - kundalik hayotda bilimlarni qo'llay olish [4].

O'zbekistonlik olimlardan M.G.Davletshin [5], E.G'oziev [6] va boshqalar o'z tadqiqotlarida intellektual salohiyatni shaxsning qobiliyatlari, iste'dodi va mehnat faoliyati bilan bog'liq holda o'rganganlar. Xususan, E.G'oziev ta'lim jarayonida fikrlash operatsiyalarini (tahlil, sintez, umumlashtirish) tizimli rivojlantirish shaxsning intellektual imkoniyatlarini kengaytirishini alohida qayd etgan

Zamonaviy iqtisodiy yondashuvda esa (G.Bekker [7], T.Shuls [8] ishlarida) intellektual salohiyat "inson kapitali"ning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Ularning fikricha, ta'limga kiritilgan investitsiya shaxsning intellektual salohiyatini oshiradi va bu kelajakda jamiyatning iqtisodiy samaradorligini ta'minlovchi asosiy manbaga aylanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xorijiy adabiyotlarda intellektual salohiyat ko'proq "kognitiv resurs" va "muammo yechish ko'nikmasi" sifatida talqin etilsa, mahalliy pedagogik maktablarda ushbu tushuncha ma'naviy-axloqiy tarbiya va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlikda ko'rib chiqiladi. Biroq, barcha izlanishlarda mushtarak fikr mavjud: ta'lim tizimi intellektual salohiyatni yuzaga chiqaruvchi asosiy maydon va mexanizm hisoblanadi.

Metodologiya va tadqiqot usullari

Intellectual salohiyatni rivojlantirishning eng samarali pedagogik usullarini ko'rib chiqamiz. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanish lozim. Ta'limda intellektual faollikni oshirish uchun quyidagi innovatsion texnologiyalarni qo'llash yuqori natija beradi [9]:

TRIZ (ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi): talabalarda standart bo'lmagan fikrlashni shakllantiradi;

Blum taksonomiyasi: ta'lim maqsadlarini oddiy yod olishdan yuqori bosqich – "yaratish" darajasiga ko'taradi;

SS (case-study) metodi: nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlar tahlili orqali mustahkamlaydi.

Natijalar va muhokama

Ta'lim tizimida intellektual salohiyatni rivojlantirish jarayonini tadqiq etish jarayonida shu narsa ma'lum bo'ldiki, ta'lim sifati va shaxsning aqliy imkoniyatlari o'rtasida to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjud. Intellectual salohiyatning ta'limdagi o'rnini quyidagi uchta asosiy yo'nalish orqali tahlil qilish mumkin:

1. Ta'lim mazmunining intellektuallashuvi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quv dasturlariga muammoli ta'lim elementlari kiritilganda, talabalarning kognitiv faolligi 25-30% ga oshadi. An'anaviy ta'limda talaba axborotni qabul qiluvchi (passiv) tomon bo'lsa, intellektual yo'naltirilgan ta'limda u axborotni qayta ishlovchi va yangi g'oya yaratuvchi (aktiv) ishtirokchiga aylanadi.

2. Pedagogik texnologiyalarning ta'siri.

Zamonaviy ta'limda intellektual salohiyatni oshirish uchun "Sensor-motor", "Kognitiv" va "Metakognitiv" ko'nikmalarning uyg'unligi talab etiladi. Biz o'tkazgan kuzatuvlar asosida intellektual salohiyatni rivojlantirishning quyidagi modelini taklif etamiz (1-jadval):

1-jadval Intellectual salohiyatni rivojlantirish modeli

Bosqich	Ta'lim metodi	Rivojlanuvchi ko'nikma
I bosqich	Interaktiv ma'ruza	Diqqat va xotira
II bosqich	Loyihaviy ta'lim	Tahlil va tizimli fikrlash
III bosqich	Debat va munozara	Tanqidiy fikrlash va argumentatsiya

3. Raqamli ta'lim muhiti va intellekt.

Bugungi kunda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta'limning ajralmas qismiga aylanmoqda. Muhokamalar shuni ko'rsatmoqdaki, texnologiyalar shaxsning intellektual mehnatini yengillashtirishi bilan bir qatorda, undan yuqori darajadagi "raqamli intellekt"ni talab qilmoqda. Bu esa ta'lim tizimida faqat bilim berish emas, balki o'sha bilimni axborot texnologiyalari yordamida to'g'ri boshqarish ko'nikmasini shakllantirishni taqozo etadi.

Muhokama:

Intellektual salohiyatning shakllanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida o'quv yuklamalarining me'yordan ortiqligi va mustaqil fikrlash uchun vaqtning yetishmasligini ko'rsatish mumkin. Ta'lim jarayonida "ko'p bilish" emas, balki "tez va sifatli fikrlash" tamoyiliga o'tish zarur. Buning uchun: o'quv rejalarida kreativ fikrlashga yo'naltirilgan fanlar ulushini oshirish; baholash tizimini nafaqat natijaga (ballga), balki fikrlash jarayoni va originallikka yo'naltirish; pedagoglarning intellektual kompetentligini doimiy oshirib borish talab etiladi.

Shunday qilib, intellektual salohiyat ta'limning nafaqat yakuniy mahsuli, balki uning sifatini ta'minlovchi eng asosiy vositadir. Ta'limda ushbu salohiyatni to'g'ri yo'naltirish jamiyatning innovatsion rivojlanishi uchun "dvigatel" vazifasini o'taydi.

Xulosa va tavsiyalar.

Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Intellektual salohiyat - barqaror taraqqiyot kafolati: zamonaviy ta'lim tizimida intellektual salohiyat nafaqat individual yutuq, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi strategik resursdir. Ta'lim jarayonida ushbu salohiyatni rivojlantirish inson kapitalining sifatini tubdan yaxshilaydi.

An'anaviy ta'limdan innovatsion ta'limga o'tish: faqatgina tayyor bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan ta'lim modeli o'z umrini o'tab bo'ldi. Bugungi kunda talabalarning kognitiv va kreativ qobiliyatlarini faollashtiruvchi muammoli ta'lim va loyihaviy yondashuvlarni keng joriy etish zarur.

Pedagog mas'uliyati: talabaning intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish bevosita pedagogning intellektual va kasbiy kompetentligiga bog'liq. Pedagog nafaqat

ma'lumot beruvchi, balki fikrlash jarayonini yo'naltiruvchi "fasilitator" vazifasini bajarishi lozim.

Tavsiyalar:

Ta'lim muassasalarida "Intellektual treninglar" va "Kreativ fikrlash" kurslarini fakultativ tarzda joriy etish.

O'quv dasturlarini sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilgan holda, talabalarda "raqamli intellekt"ni rivojlantirish.

Iqtidorli yoshlarning intellektual mahsulotlarini (loyihalarini) amaliyotga tatbiq etish uchun "Innovatsion inkubatorlar" faoliyatini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, -2021.
2. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, -2011.
3. Gardner G. Struktura razuma: teoriya mnojestvennogo intellekta. -M.: Vilyams, -2007. -512 s.
4. Sternberg, R. J. The Triarchic Mind: A New Theory of Human Intelligence. - Viking, -1988.
5. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi. -T.: O'zbekiston, -1999.
6. G'oziev E.E. Tafakkur psixologiyasi. -T.: O'qituvchi, -1990.
7. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. - University of Chicago Press, -1993.
8. Shuls, T. Investitsii v chelovecheskiy kapital: rol obrazovaniya i nauchnykh issledovaniy / T. Shuls; (per. s angl. V.E.Gavrilova). -Moskva: GU-VShE, -2003. - 272 s.
9. Yusupova F. Ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash metodikasi. -T.: Fan va texnologiya, -2018.